

# Jan Lutyński

---

## Dyskusja o przedmiocie marksistowskiej socjologii w ZSRR

---

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 14/2, 139-142

---

1960

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

# K R O N I K A   Z A G R A N I C Z N A

## DYSKUSJA O PRZEDMIOCIE MARKSISTOWSKIEJ SOCJOLOGII W ZSRR

W jednym z poprzednich numerów „Przeglądu” informowałem o dyskusji, która rozpoczęła się na łamach „Zagadnień Filozofii” w związku z artykułem J. Kuczynskiego pt. *Prawa socjologiczne*<sup>1</sup>. Omówiłem wówczas dwa artykuły dyskusyjne: jeden, pióra A. I. Wierbina, W. Z. Kielle i M. J. Kowalzona oraz drugi — W. W. Kołbanowskiego, które ukazały się w „Zagadnieniach Filozofii” w 1958 r. Dyskusja nad problemem, podjętym przez J. Kuczynskiego, trwa nadal, jednak liczba wypowiedzi jest bardzo mała. W 1959 r. ukazał się tylko jeden artykuł, nawiązujący do artykułu Jürgena Kuczynskiego.

Autorem tego artykułu pt. *O historycznym materializmie jako o marksistowskiej socjologii* jest I. S. Narski<sup>2</sup>. Należy on, podobnie jak i niektórzy poprzedni dyskutanci, do młodszego pokolenia radzieckich filozofów. Specjalizuje się w historii filozofii i myśli społecznej w Polsce.

I. S. Narski rozpatruje stosunek materializmu historycznego do socjologii z innego nieco stanowiska niż poprzedni dyskutanci. W przeciwieństwie do nich interesuje go nie tyle zagadnienie badań socjologicznych i teoretycznych ram, w jakich mają być one prowadzone, co zagadnienie charakteru materializmu historycznego jako dyscypliny i dziedziny refleksji. Z tego też punktu widzenia analizuje on i krytykuje wypowiedzi dotychczasowych uczestników dyskusji, jak i poglądy innych filozofów i socjologów, między innymi L. Kołakowskiego, Z. Baumana, B. Baczki i W. Krajewskiego.

Rozważania Narskiego, odnoszące się do interesującej nas dyskusji, można w skrócie przedstawić w następujący sposób. Wniosek J. Kuczynskiego, iż socjologia stanowi samodzielną dyscyplinę, „prowadzi do idei o niewystarczalności historycznego materializmu w analizie istoty życia społecznego. To twierdzenie jest błędne w sposób oczywisty” (s. 120). Koncepcję A. J. Wierbina, W. Z. Kielle i M. J. Kowalzona Narski uważa za nie przemyślaną do końca. Historycznego materializmu jako filozoficznej dyscypliny nie można jego zdaniem, wyodrębnić od nauk szczegółowych, w ten sposób, w jaki czynią to trzej wymienieni autorzy, tj. wskazując, że jego przedmiot stanowią najogólniejsze prawa rozwoju. Istnieją bowiem takie ogólne prawa rozwoju występujące we wszystkich formacjach, które nie należą do filozofii, np. prawa rozwoju demograficznego. Z kolei W. Kołbanowski włączył do materializmu historycznego, utożsamiając go z socjologią, rozważania o zgoła niefilozoficznym charakterze, co stanowi błąd. Podobnie błędnie postępują inni autorzy, np. W.P. Tugarinow w swej książce *Stosunki wzajemne między kategoriami historycznego materializmu* (1958), wyróżniający w historycznym materializmie dwa elementy — filozoficzny i szczegółowosocjologiczny.

Propozycje Narskiego, dotyczące historycznego materializmu i socjologii, są następujące: Materializm historyczny jest w całości dyscypliną filozoficzną. „Właśnie pojmowanie historycz-

<sup>1</sup> Por. „Przegląd Socjologiczny”, t. XIII, z. 2, s. 152 — 157. Artykuł J. Kuczynskiego ukazał się w nrze 5 „Zagadnień Filozofii” z 1957 r.

<sup>2</sup> И. С. Нарский, *Об историческом материализме как марксистской социологии*, „Вопросы философии”, 1959, nr 4. Artykuł ten, podobnie jak i poprzednie, ukazał się w dziale pt. Dyskusje i analizy.

nego materializmu jako części marksistowskiej filozofii dostarcza klucza do rozwiązania zagadnienia jego stosunku do socjologii. Prawa dialektycznego rozwoju społecznej produkcji [...] określającej społeczną świadomość, prawa wzajemnego oddziaływania bazy i nadbudowy (biorąc pod uwagę, wszystkie specjalne formy tej ostatniej — państwo i prawo, walkę polityczną, moralność, religię, sztukę, filozofię), prawa społecznych rewolucji wchodzą w sposób organiczny w zakres historycznego materializmu [...] Z drugiej strony, podobnie jak do dialektycznego materializmu nie należy badanie praw rozwoju poszczególnych form ruchu materii (są one badane przez nauki matematyczno-fizyczne, chemiczne, biologiczne i inne), tak do historycznego materializmu nie należy badanie praw różnych specjalnych przejawów społecznej formy ruchu materii, w których nie wyrażają się bezpośrednio wzajemnie stosunki bytu i pochodnej od niego społecznej świadomości. Badanie ich stanowi przedmiot różnych specjalnych socjologicznych dyscyplin". Materializm historyczny wykorzystuje badania tych nauk stanowiąc jednocześnie ich filozoficzno-metodologiczną podstawę. Nie rezygnuje zresztą z rozpatrywania takich zjawisk, jak naród, ludność, rodzina i bytowe stosunki itp., będących przedmiotem specjalnych socjologicznych dyscyplin, lecz nie zajmuje się nimi szczegółowo.

Artykuł Narskiego był jedynym artykułem w „Zagadnieniach Filozofii” nawiązującym bezpośrednio do dyskusji wokół artykułu J. Kuczynskiego. Samego przedmiotu sporu dotyczą jednak i inne wypowiedzi występujące na łamach czasopisma. Tak więc A. I. Wierbin (jeden z autorów biorących udział w dyskusji) i D. J. Koszelewski w recenzji z kilku prac, poświęconych historycznemu materializmowi, zwracają uwagę, że ich autorzy nie omawiają zagadnienia stosunku materializmu historycznego do naukowego komunizmu, tj. odrębnej dyscypliny, zajmującej się prawami budowania i rozwoju komunizmu<sup>3</sup>.

Zagadnienie charakteru socjologii nie jest tylko zagadnieniem akademickim. W ślad za uznaniem odrębności jakiejś dyscypliny zwykle idzie organizacja odrębnych katedr, instytutów, czy czasopism. Nic więc dziwnego, że rzecznikami tego wyodrębnienia są w ZSRR, jak można sądzić na podstawie dotychczasowej dyskusji, przedstawiciele młodszego pokolenia. Nie trzeba także dodawać, że uznanie socjologii — czy naukowego komunizmu — za osobną dyscyplinę oraz ewentualne organizacyjne konsekwencje tego faktu posiadałoby niemałe znaczenie dla socjologicznych badań. W związku z tym warto zatrzymać się przez chwilę nad zagadnieniem tych badań i ich organizacyjnych ram.

Zagadnienie to zostało przedstawione w referacie P.N. Fiedosiejewa zgłoszonym na IV Światowy Kongres Socjologiczny w Mediolanie i Stresie i opublikowanym w *Transactions of the Fourth World Congress of Sociology*<sup>4</sup> oraz w artykułach sprawozdawczych, poświęconych temu kongresowi<sup>5</sup>.

<sup>3</sup> Zagadnienie naukowego komunizmu, inaczej socjologii formacji komunistycznej, podnoszone było już uprzednio. Por. J. Lutyński, *op. cit.*, s. 155—156. Recenzja A. I. Wierbina i D. J. Koszelewskiego ukazała się w nrze 7 „Zagadnień Filozofii” z 1959 r. pt. *O przedstawieniu zagadnienia przedmiotu historycznego materializmu w artykułach i wykładach*.

<sup>4</sup> Vol. 1, London 1959. W drugim tomie *Transactions* opublikowano także inny referat radziecki, N. Graszczenkowa, *Zdrowie i społeczny dobrobyt*.

<sup>5</sup> Por. m. in. T. Ойзерман, А. Окулов, *Об итогах IV Всемирного социологического конгресса*, „Вопросы философии”, 1954, nr 12; П. Федосеев, Ю. Францев, *Буржуазная социология в тунисе*, „Коммунист” 1959, nr 17; E. Arab-Ogły, *Na Międzynarodowym Kongresie Socjologów (wrażenia uczestnika)*, „Problemy Pokoju i Socjalizmu”, 1959, nr 12. W sprawozdaniach tych i artykułach podkreśla się między innymi, że na kongresie radzieccy uczeni zapoznawali socjologów zachodnich z konkretnymi badaniami, prowadzonymi w ZSRR, a nie znanymi zupełnie na zachodzie. W jednym z artykułów zwrócono specjalną uwagę na fakt, iż „uczestnicy kongresu z ZSRR i krajów demokracji ludowych stosunkowo szybko odnajdywali wspólny język z socjologami-empirykami z krajów kapitalistycznych [...] Kongres w Stresie niewątpliwie wywrze korzystny wpływ na dalszy rozwój socjologii jako specjalnej nauki; przyczyni się też do współpracy socjologów-ekspery-

W referacie Fiedosiejewa wymienia się następujące instytuty Akademii Nauk ZSRR: Instytuty Filozofii, Ekonomii, Prawa, Etnografii, odpowiednie wydziały na uniwersytetach oraz Radzieckie Towarzystwo Socjologiczne, jako instytucje, które prowadzą socjologiczne badania. Fiedosiejew wymienia następujące dziedziny badań socjologicznych w ZSRR: badania nad ogólnymi socjologicznymi problemami (prawa przemian społeczno-ekonomicznych formacji, siły napędowe historii, główny nurt rozwoju historycznego, obrona pokoju i zapobieganie wojnie), badania praw społeczeństwa socjalistycznego (specyficzne warunki formowania się i rozwoju tego systemu, sposób życia /*way of life*/ i świadomość w warunkach socjalizmu, nowe społeczne stosunki związane ze zmianami w sposobie produkcji, ogólne prawa i cechy szczególne rozwoju socjalistycznej rewolucji i budownictwa socjalistycznego w różnych krajach) oraz analizy konkretnych problemów i różnych aspektów życia w społeczeństwie socjalistycznym. Ta ostatnia dziedzina badań obejmuje następujące tematy: wzrost kulturalnego i technicznego poziomu ludzi pracy i eliminacja istotnych różnic między pracą fizyczną a umysłową, badania materialnej i duchowej kultury różnych ludów ZSRR oraz ich pracy, zużytkowania wolnego czasu, przemiany rodziny i stylu życia, następnie rozwiązanie narodowego problemu i przyszłego rozwoju narodowej kultury.

Fiedosiejew wymienia także instytuty i nazwiska osób, prowadzących badania nad poszczególnymi problemami i tematami. Są to instytuty, wymienione poprzednio, grupujące filozofów — przedstawicieli historycznego materializmu etyki, prawników i entografów. Wśród autorów opublikowanych lub przygotowywanych prac wymienia także historyków<sup>6</sup>.

Badania socjologiczne, także te badania, które w ZSRR nazywa się konkretnymi, prowadzą przedstawiciele różnych dyscyplin. Są to także dyscypliny, które Narski, nie wymieniając ich zresztą, nazywa socjologicznymi. Wśród osób i instytucji prowadzących owe konkretne badania nie brak jednak i filozofów — przedstawicieli historycznego materializmu<sup>7</sup>. Jedno z większych przedsięwzięć badawczych — wśród robotników Uralu — organizowane jest właśnie przez

---

mentatorów i ich kontaktów osobistych [...] Pamiętać tylko należy, że tego rodzaju współpraca nie przekreśla i nie może przekreślać walki idei: nikt nie może bowiem żądać, aby ludzie przekonani o słuszności i pożyteczności społecznej swych poglądów wyrzekli się ich". (E. Arab-Ogły, *op. cit.*, s. 75. E. Arab-Ogły jest przedstawicielem młodszej generacji i specjalnie interesuje się cybernetyką w socjologii). We wszystkich sprawozdaniach krytykuje się jednocześnie badania empiryczne prowadzone na zachodzie, zarzucając im, że pozbawione są na ogół szerszych teoretycznych perspektyw, że posiadają często apologetyczny charakter w stosunku do kapitalistycznego ustroju. W sprawozdaniach stwierdzano następnie, iż wystąpienia socjologów z ZSRR budziły powszechnie, często życzliwe, czasem nie życzliwe zainteresowania i że rola, którą odegrali radzieccy uczeni, była bardzo duża. Znaczna część sprawozdań poświęcona jest krytyce socjologii zachodniej m. in. ze względu na wystrzeżenie się wartościowania. Niektóre wystąpienia ze strony zachodnich socjologów, także socjologów nie-marksistów, spotkały się w sprawozdaniach z przychylną oceną, np. nawoływania do zwrócenia większej uwagi na teorię przy prowadzeniu badań. Artykuły i sprawozdania, ogłoszone na kongresie, wskazują że do kongresu i udziału w nim uczonych radzieckich przywiązuje się w ZSRR dużą wagę. Jedno z wystąpień radzieckich uczonych — akademika W. S. Niemięjanowa pt. *Socjologiczny aspekt planowania* — było ogłoszone jako artykuł w „Zagadnieniach Filozofii” (1959, nr 10).

<sup>6</sup> Zwraca uwagę brak nazwisk ekonomistów i demografów oraz instytucji naukowych z zakresu ekonomii i demografii. Wśród tematów badań wymienionych przez Fiedosiejewa zwraca także uwagę brak tematyki religioznawczej. Badania nad tymi tematami w ZSRR posiadają bardzo często wyraźnie socjologiczny charakter. O ile mi wiadomo przed kongresem w Stresie opublikowany został „Biuletyn Radzieckiego Towarzystwa Socjologicznego”, zawierający zapewne dokładniejsze informacje dotyczące socjologicznych prac badawczych radzieckich uczonych.

<sup>7</sup> Przedstawiciele różnych dyscyplin, filozofowie, historycy myśli społecznej i filozofii, ekonomiści, psychiatrzy, znaleźli się także wśród delegatów radzieckich na kongresie w Stresie. O ile mi wiadomo, nie było natomiast między nimi etnografów.

Instytut Filozofii AN ZSRR przy współudziale miejscowych uczonych. Warto także zaznaczyć, że artykuły o tematyce socjologicznej, między innymi artykuły dotyczące konkretnych badań socjologicznych, publikowane są w „Zagadnieniach Filozofii”, oraz że artykuły takie uwzględnione są w planie artykułów, które mają się ukazać w tym czasie w ciągu najbliższych 3—4 lat<sup>8</sup>.

Jak z tego widać, praktyka w zakresie badań socjologicznych i ich miejsca w organizacyjnym systemie nauk w ZSRR nie pokrywa się z żadną z propozycji, przedstawionych w omawianej dyskusji nad stosunkiem materializmu historycznego do socjologii. Odpowiada za to ona mniej więcej stanowisku, reprezentowanemu przez P.N. Fiedosiejewa w artykule *Problem pokojowego współistnienia w badaniach socjologicznych i w nauczaniu socjologii*, omówionym pokrótce w poprzednim sprawozdaniu w „Przeglądzie Socjologicznym”, na które już powoływaliśmy się.

Jan Lutyński

### SOCJOLOGIA RODZINY I MIESZKALNICTWA W AUSTRII

Badania socjologiczne związane bezpośrednio z problematyką mieszkaniową są w Austrii stosunkowo świeżej daty. Prowadzi się je systematycznie zaledwie od kilku lat, ale dotychczasowe osiągnięcia są już wcale poważne. Rozwój omawianych badań jest w głównej mierze zasługą doc. Leopolda Rosenmayra, kierownika Ośrodka Badań Społecznych (Sozialwissenschaftliche Forschungsstelle) istniejącego od niedawna na uniwersytecie wiedeńskim przy tamtejszej katedrze socjologii. Ośrodek ten zdołał już wykazać, jaką przydatność może i powinna posiadać socjologia m. in. właśnie w dziedzinie mieszkalnictwa. Osiągnięcie tym większe, że socjologia austriacka nie posiadała przedtem jakiegos poważniejszego dorobku badań terenowych. Poza bezsprzecznie interesującym studium monograficznym środowiska bezrobotnych w Marienthal<sup>1</sup>, brak jakichś innych poważniejszych pozycji.

Wymieniony wyżej Ośrodek Badań Społecznych podjął w 1954 roku, korzystając z pomocy finansowej Fundacji Rockefellera, badania obliczone na okres około trzech lat. Przedmiotem ich było życie rodzin wiedeńskich w ich mieszkaniach, tak od strony obiektywnej (warunki mieszkaniowe, budżet rodzinny, tryb życia) jak też subiektywnej (odbicie tych warunków w świadomości

<sup>8</sup> Por. m. in. Б. Я. Смуглевич, *Социальные проблемы демографии и медицины в буржуазной социологии*, „Вопросы философии”, 1959, nr 2; А. К. Уделов, *Общественное мнение как предмет социологического исследования*, „Вопросы философии”, 1959, nr 3; Ю. А. Левада, *К вопросу о социальных корнях религиозности в современном буржуазном обществе*, „Вопросы философии”, 1959, nr 4; Л. Н. Коган, *Опыт социологического исследования на промышленных предприятиях*, 1959, nr 8 i inn. Ostatni z wymienionych artykułów stanowi komunikat z badań przeprowadzanych wśród robotników Uralu. Komunikat przedstawia metody i niektóre wyniki badań, zawiera tekst części ankiety oraz rozważania metodologiczne. Wśród artykułów, recenzji i tłumaczeń, także książkowych, z języków obcych zwracają uwagę prace poświęcone cybernetyce i jej zastosowaniom w naukach społecznych (na marginesie warto zaznaczyć, że w wstępnym artykule pt. *Komunizm i nauka* w nrze 4 „Zagadnień Filozofii” wspomina się o potrzebie rozwoju matematyki w związku z jej zastosowaniami w „ekonomii, socjologii, społecznej statystyce, w badaniach demograficznych itd.”). Wśród przekładów z języków obcych znajdujemy m. in. przekład pracy J. L. Moreno, *Sociometry*. Autor przedmowy do tej książki, M. Bachitow, wydał także książkę poświęconą krytyce socjometrii i mikrosocjologii Gurwitscha pt. *O jednej „najnowszej” społecznej utopii* (1958).

<sup>1</sup> M. Jahoda, H. Zeisel, *Die Arbeitslosen von Marienthal. Ein soziographischer Versuch über die Wirkungen langdauernder Arbeitslosigkeit, mit einem Anhang zur Geschichte der Soziographie*, Leipzig 1933.